

Błażej Sajduk

Zemsta geografii

Kultura i Polityka : zeszyty naukowe Wyższej Szkoły Europejskiej im. ks.
Józefa Tischnera w Krakowie nr 14, 138-150

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

RECENZJA – ZEMSTA GEOGRAFII

138

Rosnące zainteresowanie refleksją geopolityczną w kręgu anglosaskiej nauki o stosunkach międzynarodowych niektórzy łączą ze stopniowym powrotem paradygmatu neorealistycznego¹, który po okresie nieobecności w głównym nurcie zaczyna podważać neoliberalną wizję porządku międzynarodowego (zob. Osica 2012). Tendencja ta, choć z pewnym opóźnieniem, jest widoczna również nad Wisłą², także w naszym kraju zaczyna się coraz częściej mówić i pisać o *powrocie geopolityki* (zob. Mondry 2010). Próżno jeszcze w podręcznikach do internacjologii szukać obszernych *passusów* poświęconych analizie geopolitycznej, jednak prawdopodobnie sytuacja ta ulegnie niebawem zmianie. Sukcesywnie rośnie bowiem liczba wydawanych, tłumaczonych i popularyzowanych w naszym kraju publikacji z tej dziedziny (zob. strona internetowa Instytutu Geopolityki)³. Zapewne podobna przyszłość czeka *Zemstę geografii. Co mapa mówi nam o nadchodzących konfliktach i naszym zmaganiu się z losem* (zob. Kaplan 2012). Współcześnie w nauce o stosunkach międzynarodowych coraz częściej pojawia się wiele określeń wiążących pojęcie „geopolityki” z różnymi pokrewnymi obszarami badań, stąd można spotkać m.in. geopolitykę emocji (zob. Moïsi 2012) czy geopolitykę krytyczną (zob. Tuathail 1996; Dybczyński 2013:222–227; Potulski 2010:260–278), są również badacze, którzy bazując na ustaleniach geograficznych, starają się konstruować nowy paradygmat geoeconomiczny (Haliżak 2012; por. Kuźniar 2012).

Robert D. Kaplan jest w Polsce znany głównie z tłumaczeń jego niektórych reportażowych książek (2009, 2010, 2010a) oraz rozważań na temat filozofii polityki (2009a). Kaplan jest autorem piszącym

---

* **dr Błażej Sajduk** – doktor nauk politycznych, absolwent politologii na UJ. Prorektor Wyższej Szkoły Europejskiej im. ks. Józefa Tischnera w Krakowie oraz pracownik naukowo-dydaktyczny na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie.

¹ Nestor tej szkoły myślenia, Kenneth Waltz, zmarł 12 maja 2013 r.

² Ponowne wprowadzanie systematycznych badań z zakresu geopolityki jest realizowane od niedawna. Na podkreślenie zasługuje fakt powołania do życia 23 czerwca 2007 roku w Częstochowie Instytut Geopolityki – prężnie rozwijającego się pozarządowego ośrodka badawczego, którego członkowie legitymizują się już znacznym dorobkiem z zakresu refleksji geopolitycznej.

³ W dużej mierze m.in. dzięki powołanemu do życia w 2008 roku Polskiemu Towarzystwu Geopolitycznemu i prowadzonym przezeń pracom naukowo-badawczym i ożywionej działalności wydawniczej.

o kwestiach międzynarodowych nie tylko z perspektywy bliskiego, nierzadko naocznego obserwatora, ale również lubiącym prowadzić refleksję teoretyczną i ceniącym obserwację w skali makro (2012). Charakteryzuje go niezwyklej kunszt pisarski i wzorcowy warsztat. Nic więc dziwnego, że w roku 2011 został wybrany przez miesięcznik „Foreign Policy” do grona 100 najbardziej wpływowych myślicieli na świecie (Strona autorska...). W najnowszej książce kontynuuje podejmowane wcześniej wątki analityczne, utrzymując przy tym erudycyjny styl. *Zemsta geografii* jest interesującym połączeniem refleksji reportera, który obserwował globalne procesy na poziomie mikro, z perspektywą osoby dobrze poruszającej się w świecie akademickiej nauki. Wcześniejsza książka tego autora, *Monsun*, zdradzała już jego zainteresowanie kwestiami geopolitycznymi, w recenzowanej pozycji Kaplan idzie krok dalej, podejmując *de facto* problem przyczynowości w stosunkach międzynarodowych. W tym miejscu warto wspomnieć o istotnej zmianie, jaka zaszła w życiu zawodowym Kaplana, który w 2011 roku objął stanowisko głównego eksperta ds. geopolitycznych w budzącej kontrowersje (Portal WikiLeaks publikuje... 2012), prywatnej wywiadowni gospodarczej STRATFOR⁴.

Kaplan uważa, że postęp technologiczny redefiniuje geografę, jednak jej nie unieważnia. Autor zdaje się nawet sugerować, że nowoczesna technika, czyniąc świat współzależnym, paradoksalnie wzmocniła znaczenie geografii, współcześnie bowiem nawet niewielkie zmiany w jednej części świata powodują konsekwencje nierzadko o globalnym znaczeniu (Kaplan 2012:314). Jego zdaniem rozwój techniki i liberalne idee, w tym wizja *plaskiego świata* głoszona przez Thomasa L. Friedmana, stworzyły fałszywe przekonanie, że człowiek może wszystko – takie nastawienie nie akceptuje istnienia granic ludzkiego działania⁵. Autor *Zemsty geografii* wskazuje natomiast na pewne bariery ludzkiej aktywności – jedną z nich jest geografia (zob. George Friedman and Robert D. Kaplan on Geopolitical Forecasting... 2012). Operacje wojskowe w Panamie, na Bałkanach i w Somalii stworzyły przekonanie, że amerykańska potęga i wola mogą wszystko. Z kolei Irak i Afganistan pokazały, iż logistyka działań wojskowych musi uwzględniać ograniczenia geografii (w tym odległość)⁶. Właśnie te dwie ostatnie wojny są tytułową zemstą geografii. Wojna w Zatoce Perskiej w 1991 roku

---

⁴ Założyciel tego *quasi*-think tanku George Friedman dał się poznać jako osoba mocno wierząca w przemożny wpływ geografii na politykę zagraniczną państwa. Wpływ ten uznaje za tak silny, że aż uprawniający prognozowanie w stosunkach międzynarodowych (zob. Friedman 2009:15–28).

⁵ Myślenie tego rodzaju dobrze określa amerykańskie powiedzenie – *Sky is the limit*.

⁶ Wciąż bardziej korzystne jest posiadanie wrogów z daleka od siebie (zob. Carlo 2007:116–121).

i interwencje w Bośni i Kosowie ukazały działania zbrojne prowadzone rzekomo w „2D” – dzięki technologii lotniczej świat miał zostać spłaszczony do dwóch wymiarów. Wpływ geografii miał zostać zniwelowany. Twierdzenie takie wydało się prawdziwe, zwłaszcza że amerykańska armia nie prowadziła działań wojskowych w górach (sztabowcy deklarowali: *We don't do mountains*). Działania w górach Afganistanu i wąskich alejkach Bagdadu przywróciły jednak „wojnę w 3D”, a co za tym idzie znaczenie geografii (Kaplan 2012:17). Aktualnie samoloty bezzałogowe, a wcześniej lotnictwo, wzmacniały wiarę liberalnych zwolenników interwencji humanitarnej, że uniwersalistyczne *credo* praw człowieka może przewyciężyć ograniczenia historii i geografii. Tym samym wiara w siłę ludzkiej woli i ludzkiego działania miała zyskać przewagę nad strukturą (wszelkiej odmiany determinizmami, w tym geograficznym).

Autor *Zemsty geografii* stawia sobie za cel skłonienie czytelników do tego, by ci doceniali znaczenie mapy, jednak równocześnie nie dali się zwieść własnej intuicji i by wiedzieli, kiedy nie muszą ulegać mapom (Kaplan 2012:29). „Geografia informuje, ale niczego nie determinuje” – wielokrotnie w tekście podkreśla autor. Zdaniem Kaplana, im bardziej badacze koncentrują się na bieżących wydarzeniach, tym bardziej ich uwaga jest skupiona na osobach i doraźnych wyborach, jednak w miarę, gdy skala obejmuje coraz szerszą perspektywę czasu, coraz większą rolę zaczyna odgrywać geografia. Geografia jest tylko i aż punktem wyjścia dla wszelkich projekcji dotyczących tego, co może się zdarzyć w przyszłości (zob. Sajduk, 2012). Ilustracją siły jej wpływu na arbitralne ludzkie decyzje jest (często analizowane przez postmodernistów) pojęcie granicy.

W pracy przywołano słowa biografy Mackindera Williama Henry'ego Parkera, który stwierdził, że ci, którzy próbują żyć w harmonii ze środowiskiem, zwyciężają nad tymi, którzy się z nim zmagają (Kaplan 2012:69). Historia uczy, że granice ustalane przez człowieka wbrew logice geografii, choć mogą długo trwać, to nie wytrzymują próby czasu. Podzielone Berlin i Niemcy, Wietnam oraz Jemen były przykładami, w których dążenie do jedności przewyciężyło sztuczne podziały narzucone przez polityków. Innymi słowy, granice niewsparte geograficznymi uwarunkowaniami są miejscami, które w pierwszej kolejności mogą być przyczyną zmian w systemie międzynarodowym. Dlatego też m.in. podział Korei, zdaniem Kaplana, nieuchronnie przestanie istnieć (innymi przykładami takich obszarów są: układ granic Izraela albo granica oddzielająca Meksyk od Stanów Zjednoczonych).

Kaplan nawiązuje również do klasycznej maksymy głoszącej, iż by zrozumieć jaka jest polityka danego państwa, należy przede wszyst-

kim przeanalizować mapę – da to więcej niż studiowanie wyłącznie działań przywódców. Kaplan nie jest oczywiście deterministą geograficznym, wie, że mapy mogą kłamać, nie wierzy też w pełny woluntaryzm. Nie dziwi więc wspomnienie w tekście poglądów Isaiaha Berlina i Carla R. Poppera – obaj otwarcie krytykowali teorie monokazualne. Autor *Zemsty geografii* doskonale zdaje sobie bowiem sprawę, że geografia pomaga zrozumieć, ale nie gwarantuje pewności. Często w tekście pada zastrzeżenie, iż branie pod uwagę mapy nie oznacza automatycznie fatalizmu i nie jest równoznaczne z odebraniem podmiotowości ludzkim decyzjom. W zamian Kaplan stara się ukazać interakcję łączącą konsekwencje położenia geograficznego i ludzkich decyzji. Stąd łatwo zrozumieć obecność w tekście opinii Normana Davisa, iż przyczynowość nie jest wynikiem determinizmu, indywidualizmu czy losowych wypadków, lecz kombinacji wszystkich trzech (Kaplan 2012:37). Przykładem, choć skrajnym, znaczenia geografii dla działań wojskowych jest obserwacja Kaplana, zgodna z poglądami Hansa Morgenthaua, iż nawet w epoce broni nuklearnej geografia nie straciła na znaczeniu. A to z prostej przyczyny – państwa kontynentalne (USA, ChRL czy Federacja Rosyjska) posiadają bardziej realną możliwość odstraszania nuklearnego od państw małych⁷, które w zależności od ukształtowania terenu prowadzą albo politykę agresywną albo pasywną. Ponadto, samo użycie broni balistycznej wymaga posiadania odpowiednio rozlokowanych sił zbrojnych (na morzu albo/i na lądzie).

141

Pierwsza część pracy ma charakter historyczny, jej wartość płynie ze sposobu, w jaki autor dokonał syntezy, rozbudowując wybrane aspekty przywoływanych teorii geopolitycznych oraz konfrontując je ze sobą i wyjaśniając kontekst historyczny ich powstania. W książce Kaplan wielokrotnie powołuje się na ważnych pisarzy (wśród nich historyków, geografów, strategów, m.in. takich jak: Paul Bracken, Julian Corbett, Lord George Nathaniel Curzon, Herodot, Ibn Khaldun, Henry Kissinger, Rudolf Kjellén, Sir Halford J. Mackinder, Hans Morgenthau, William Hardy McNeill, Marshall Hadgson, Nicholas J. Spykman, Robert Straus-Hupé, Friedrich Ratzel). Osiem pierwszych rozdziałów, w których Kaplan przywołuje znane koncepcje geopolityczne, stanowi wprowadzenie. Ich celem było wyposażenie czytelnika w wiedzę teoretyczną, niezbędną dla zrozumienia dalszej

---

⁷ Zdobyć przez Iran broni atomowej oznacza coś zupełnie innego dla USA czy Federacji Rosyjskiej niż dla Izraela, który nie byłby w stanie w sposób wiarygodny utrzymać możliwości drugiego, odwetowego uderzenia. Stąd m.in. wydaje się, że płynie wyjaśnienie jednoznacznej polityki Jerozolimy wobec Teheranu.

części książki. Autor opisuje m.in. powszechnie znaną „ciemną kartę” w dziejach XIX- i XX-wiecznej geopolityki oraz powody, dla których koncepcje łączące politykę międzynarodową z geografiami zostały potępione. Myślenie geopolityczne, jak słusznie zauważa Kaplan, często ma charakter militarny, a wynika to z faktu, że w geopolityce za realne uznaje się duże grupy społeczne (np. narody czy imperia), a nie tworzące je ludzkie jednostki (Kaplan 2012:110). Co ciekawe, autor *Zemsty geografii* uważa, że obecnie świat jest nie mniej niebezpieczny niż w czasie zimnej wojny, co więcej, z powodu rosnącej liczby ludzi przestrzeń wciąż ma i będzie mieć znaczenie (Kaplan 2012:48–49)⁸.

W dalszej części pracy czytelnik, wyposażony w zestaw przefiltrowanych w pierwszej części poglądów oraz doświadczenie autora, zostaje przeniesiony do najważniejszych regionów na kuli ziemskiej (Europa, Rosja, Chiny, Indie, Iran oraz byłe Imperium Osmańskie). Zaprezentowane w ten sposób zostały, swoiste dla każdego z wybranych obszarów, interpretacje/narracje geopolityczne.

Europa zawsze była kontynentem, który różne wspólnoty polityczne próbowały zjednoczyć, co wynika z licznych podziałów wewnętrznych na mniejsze regiony (np. Europa Środkowa, Skandynawia) oraz małych odległości. W tym kontekście Kaplan zgadza się z tezą Ferdynanda Braudela, łączącego nieurodzajność ziem krajów śródziemnomorskich z utrzymywaniem w rękach możliwych na obszarze wokół Morza Śródziemnego dużych skomasowanych gospodarstw, co miało wpływ na małą dynamikę porządku społecznego. Inaczej sytuacja wyglądała na obszarze północnej Europy, gdzie bardziej urodzajna ziemia przyczyniła się do powstania licznej rzeszy wolnych obywateli, stanowiących podglebie dla feudalnego porządku, który z kolei ułatwiał przejmowanie wszelkich nowości społecznych i technicznych. Co więcej, N. Spykman i R. Straus-Hupé, XX-wieczni teoretycy geopolityki, twierdzili, że to właśnie klimat jest źródłem powodzenia krajów Północy. Ponieważ to na północnej hemisferze leży większa część mas lądu i to na niej wyrosły najpotężniejsze państwa, historia była do tej pory tworzona przez państwa leżące pomiędzy 20 i 60 stopniem północnej szerokości geograficznej (Kaplan 2012:91). W tym kontekście warto, jako kontrapunkt, przywołać sytuację Afryki (por. A hopeful continent... 2013; The African Century... 2012). Dla jej przyszłości zasadnicze znaczenie, zdaniem amerykańskiego autora, ma położenie (zob. Landes 2000:21–48) – państwa leżące pomiędzy szerokością

⁸ Problematyczne pozostaje, jak długo będziemy mieli do czynienia ze wzrostem ludności na świecie oraz w których regionach będzie on najintensywniejszy (zob. Oxford London Lecture... 2012).

23,45 północną i południową należą do najmniej zamożnych⁹. Autor *Zemsty geografii*, choć pozytywnie przyjmuje powyższy, deterministyczny tok rozumowania, to dodaje, że jednak dla pełnego zrozumienia zmian konieczne jest uwzględnienie ludzkiego działania (w tym roli wybitnych jednostek).

Kaplan uważa, że kontynentalny charakter Niemiec i wyspiarski Wielkiej Brytanii miały kluczowe znaczenie dla historii Starego Kontynentu. Podobną uwagę sformułował George Friedman, przypisując zasadniczą rolę kanałowi La Manche w ukształtowaniu europejskiej historii – dzięki niemu zawsze w bezpośrednim sąsiedztwie kontynentu i we względnym bezpieczeństwie istniało mocarstwo żywotnie zainteresowane utrzymaniem rozdrobnienia w Europie (Friedman 2009:36). Stany Zjednoczone, najpotężniejsze państwo zajmujące kontynent północnoamerykański, mogło rozwinąć się w globalne supermocarstwo właśnie dzięki geografii (bezpieczeństwo gwarantowane przez dwa oceany i korzystny system rzeczny) (zob. *The Geopolitics of the United States, Part 1...* 2011; *The Geopolitics of the United States, Part 2...* 2011). Co więcej, właśnie ze względu na położenie geograficzne kraje kontynentalnej Europy, w porównaniu z USA, dysponują o wiele mniejszym marginesem błędu w polityce zagranicznej (USA zawsze mogą, podobnie jak Wielka Brytania, wycofać się za ocean). Jednak w nieodległej przyszłości to demografia odegra kluczową rolę w przedefiniowaniu roli Starego Kontynentu w globalnym porządku (do 2050 roku Europa straci 29% ludności w wieku produkcyjnym, równoległe zyskując 47% udziału ludzi w wieku powyżej 60 roku życia (Kaplan 2012:147)). Przy czym, zdaniem Kaplana, współcześnie obserwujemy transfer władzy z Unii Europejskiej do Niemiec, które w przyszłości będą żywotnie zainteresowane budową poprawnych relacji z Federacją Rosyjską.

Rosję i jej elitę, jak twierdzi Kaplan, charakteryzuje paranoiczna obawa przed inwazją, która ma swoje źródło w geografii. Kraj ten po upadku ZSRR został pozbawiony oparcia geograficznego dla własnych granic (zob. *The Geopolitics of Russia* 2008). Co ciekawe, zdaniem amerykańskiego autora to właśnie geografia determinuje sposób rządzenia państwem rosyjskim. Rozległe obszary, zdobyte z dużą łatwością u zarania historii państwa moskiewskiego, były zamieszkiwane przez liczne mniejszości etniczne. Aby sprawować kontrolę nad nimi oraz przestrzenią, na której żyły, konieczna była scentralizowa-

---

⁹ Z tezą, że klimat ma zasadnicze znaczenie dla stopnia rozwoju społeczeństw, polemizuje m.in. książka pod redakcją S.P. Huntingtona i L.E. Harrisona pt. *Kultura ma znaczenie* (zob. 2003). Podobną wątpliwość wyraża Niall Ferguson w *Cywilizacji* (zob. 2013).

na i silna władza. Stąd nieważne, czy panuje car, pierwszy sekretarz partii komunistycznej czy autorytarny przywódca, na Kremlu zawsze będzie się sprawował władzę w ten sam sposób – autorytarny i scentralizowany. Innymi słowy, u naszego wschodniego sąsiada nigdy nie będzie demokracji w zachodnim rozumieniu tego słowa. Dla Rosji kluczowe w zagwarantowaniu bezpieczeństwa jest posiadanie głębi strategicznej, a tę można zapewnić jedynie poprzez posiadanie obszarów buforowych, zlokalizowanych na terenie Europy Środkowo-Wschodniej i byłych republik radzieckich. Aktualne działania rosyjskie zmierzają do odzyskania jakiejś formy kontroli nad utraconym obszarem, który wcześniej stanowił element zapewniający bezpieczeństwo. Interesujące jest stwierdzenie autora, iż to eurazjatyzm ma zastąpić komunizm w roli doktryny i zarazem miękkiej siły scalającej i wspierającej rewizjonistyczną politykę Kremla. Największym jednak wyzwaniem dla władz rosyjskich będzie demografia, tzn. nie tyle problem kurczenia i starzenia się populacji, co rosnący w niej odsetek społeczności muzułmańskiej, która w 2030 roku będzie stanowić 15,5% populacji Federacji Rosyjskiej (Russia's Growing Muslim Population 2013).

144

Autor *Zemsty geografii* za Paulem Brackenem zauważa, że eurazjatycka szachownica „kurczy się” na naszych oczach. Dawniej, ze względu na ogrom przestrzeni, budowanie sojuszy na tym obszarze nie było tak powszechne, jak w dużo mniejszej Europie – armie sojusznicze potrzebowały zbyt wiele czasu na przyście z pomocą, by w sposób skuteczny można było wykorzystywać ten element dyplomacji. Sytuacja uległa jednak zmianie, głównie ze względu na rozwój technologii, w tym raket balistycznych (Kaplan 2013:116). Broń nuklearna zaś umożliwiła biednym państwom wywieranie na regionalną politykę wpływu nieproporcjonalnego do ich całkowitego potencjału.

W XXI wieku ważny element geopolityki będą stanowiły miasta z populacją powyżej 10 mln ludności. Megamiast jest już 25, do 2015 roku będzie ich 40, a miast z ponad milionem mieszkańców do 2025 będzie 468 (Kaplan 2012:120–121). Autor *Zemsty geografii* podkreśla, że nie tylko geografia lub czynnik materialny ma znaczenie, ale również idee. Słusznie zauważa, że w przyszłości to logika tłumy będzie naczelną logiką politycznego działania w Azji Południowo-Wschodniej. To właśnie tam masowa edukacja wyprodukuje słabo wykształcone masy, świadome jednak własnej przynależności narodowej i, co gorsza, swojego położenia socjoekonomicznego, które najprawdopodobniej będą chciały przewyciężyć dotychczasowy fatalizm, co może przyczynić się do wzrostu niepokojów społecznych na niespotykaną skalę (Kaplan 2012:123). Warto zauważyć, iż dane historyczne po-

twierdząc istnienie korelacji pomiędzy tzw. wyżem młodzieży (ang. *youth bungle*), w szczególności młodych mężczyzn (tzw. drugich, trzecich, czwartych i kolejnych synów) w wieku pomiędzy 15–29 rokiem życia a rosnąca agresywnością (również międzynarodową) społeczeństw (zob. Heinsohn 2009). Napięcia społeczne może zintensyfikować również przewidywany problem z dostępem do pitnej wody – w 2030 roku prognozuje się np. w Chinach 25-procentowy deficyt w dostępie do wody (Kaplan 2012:204).

Chociaż Chiny od 2004 roku są głównym partnerem handlowym dla państw w regionie (Kaplan 2012:209), to Kaplan nie wierzy w trwałość rozwoju chińskiego modelu gospodarczego (10-procentowy wzrost obserwowany przez ostatnie kilkadziesiąt lat nie może trwać wiecznie)¹⁰. Gdy rozwój gospodarczy zacznie spowalniać, pojawią się problemy z mniejszościami etnicznymi, stanowiącymi 10% populacji, głównie zamieszkującymi zasobne w złoża węgla i innych surowców obrzeża Państwa Środka. Autor *Zemsty geografii* stawia również interesujące pytanie o to, czy z powodów geopolitycznych (Pietrasiak, Stańczyk 2011) aktualna bliskość rosyjsko-chińska nie zostanie rozbita, podobnie jak miało to miejsce w latach 70.?

Słabością Chin, w przeciwieństwie do USA, ma być m.in. brak ideologii, którą władze w Pekinie chciałyby szerzyć. Kaplan oczywiście odnotowuje też proces rozbudowy marynarki wojennej Państwa Środka i w tym kontekście zwraca uwagę, iż tak jak USA zdominowały Karaiby, analogicznie chińska marynarka wojenna może zdominować Morze Południowochińskie. Co więcej, amerykański autor uważa, że ChRL nie będzie stanowić zagrożenia dla globalnego porządku, a działania Chin na arenie międzynarodowej są typowe dla każdego rosnącego w potęgę państwa. Jego zdaniem, elity tego kraju będą prowadzić *überrealistyczną* politykę zagraniczną, a papierkiem lakmusowym chińskich zamiarów będzie Mongolia i sposób, w jaki władze w Pekinie będą wspierać chińską obecność gospodarczą w tym bogatym w złoża surowców państwie. Ponadto, po wycofaniu się sił wojskowych USA z Afganistanu swoją obecność w tym kraju wzmocnią zapewne Chiny, które już intensywnie inwestują w wydobycie miedzi. Również Indie postrzegają Afganistan jako własną historyczną strefę wpływów.

Sztaby flot wzrastających potęg, Chin i Indii, zaczytują się w dziełach Alfreda Thayera Mahana, podczas gdy admiralicja marynarki wojennej USA czyta Juliana Corbetta. Główna różnica pomiędzy nimi sprowadza

---

¹⁰ W tym kontekście warto pokreślić, iż coraz częściej pojawiają się głosy mówiące o rosnącej roli krajów z tzw. środka tabeli najbardziej rozwiniętych państw (zob. George Friedman and Rodger Baker on the Post-China 16 2013).

się do stwierdzenia, że podczas gdy A.T Mahan uważał, iż w momencie utraty kontroli nad morzem przez jedno państwo automatycznie zyskuje inne, J. Corbett twierdził, że nie jest to takie oczywiste, ponieważ państwa mogą tworzyć doraźne koalicje flot. Wszystko nie po to, by zatopić siły przeciwnika, ale by w razie konieczności opanować strategicznie ważne punkty, tym samym oddanie pola sojusznikom nie oznacza automatycznej porażki (Kaplan 2012:111). W tym kontekście szczególnie interesująco brzmi analogia, którą Kaplan prowadzi pomiędzy rolą dwóch aktualnych amerykańskich sojuszników w polityce międzynarodowej – Japonii we wschodniej Azji i Wielkiej Brytanii w Europie (Kaplan 2012:98).

Pisząc o Bliskim Wschodzie, Kaplan zwraca uwagę, iż z powodu niespotykanej wcześniej populacji młodych ludzi oraz rewolucji telekomunikacyjnej następne pokolenie rządzących najprawdopodobniej straci „przywilej” autokratycznych rządów¹¹. W tym kontekście dwa państwa wydają się szczególnie interesujące: Arabia Saudyjska, której aktualna, prawie 29-milionowa populacja podwoi się za kilka dekad, oraz Iran, który jest wyjątkiem wśród państw Bliskiego Wschodu, bowiem jego granice są w dużej mierze zbieżne z geografiami tego kraju (pokrywają się niemal idealnie z Wyżyną Irańską). Autor *Zemsty geografii* zwraca uwagę, iż wpływy perskie sięgały głęboko na północ i wschód, czego dobrym przykładem jest końcówka „-istan” w nazwach niektórych państw tego obszaru, oznaczająca w języku perskim miejsce¹².

Osobny rozdział w książce poświęcono Republice Turcji. Zdaniem amerykańskiego autora, strefy historyczno-kulturowych wpływów Iranu i Turcji nie pokrywają się, co więcej, za rządów szacha w Iranie oba państwa były proamerykańskie, dlatego do pomyslenia jest sytuacja, w której za dekadę Iran ponownie będzie sojusznikiem USA, natomiast zmianie może ulec proamerykańska polityka Arabii Saudyjskiej (The Revenge of Geography – Robert D. Kaplan presentation to ASPI 2012). Kaplan czyni ponadto interesującą uwagę, iż Turcy, żyjąc w państwie położonym na półwyspie, mają co prawda mniejsze oddziaływanie na sąsiadów w porównaniu do Iranu, można jednak o nich myśleć po części jako o narodzie wyspiarskim. Wyjątkowość położenia Turcji polega oczywiście na pełnieniu funkcji mostu łączącego

¹¹ Co może skutkować poważną zmianą wektorów w polityce zagranicznej np. Arabii Saudyjskiej, podobną jak ta, którą można było obserwować w Egipcie po arabskiej wiosnie (zob. Obama: Egipt już nie jest sojusznikiem... 2012).

¹² Np. językiem urzędowym sunnickiego Tadżykistanu, który, co prawda, w 1991 roku przyjął alfabet łaciński, przez co zbliżył się do Turcji, jest język tadżycki, silnie spokrewniony z perskim.

wschód z zachodem, ale również na posiadaniu leżących na terytorium tego państwa źródeł Tygrysu i Eufratu. Fakt ten podnosi rangę Ankary w relacjach z Damaszkiem i Bagdadem (tak, jak Syria i Iran są naftowymi potęgami, tak Turcja jest potentatem w zakresie pitnej wody).

Autor *Zemsty geografii* zwraca uwagę także na znany paradoks tureckiej polityki, w której islamskie elity, sprawując władzę, promują demokryzację, ponieważ jest to najlepsze narzędzie walki z pozostającymi w opozycji proautokratycznymi elitami wojskowymi, które z kolei posiadają prozachodnie inklinacje. Od dekad Turcja stawiała się równocześnie bardziej islamska i proamerykańska, od niedawna można jednak zaobserwować zmianę – będąc coraz bardziej islamska, Turcja nie staje się równocześnie proamerykańska, a nawet zaczyna postępować antyizraelsko.

Książkę zamykają rozważania poświęcone ojczyźnie autora, w których stara się on odpowiedzieć na pytanie, czy wojny w Iraku i Afganistanie są drobnymi wyjątkami potwierdzającymi regułę dominacji USA, czy też będą miały poważne strukturalne znaczenie dla amerykańskiej przyszłości. W tym kontekście przywołuje opinię Andrew J. Bacevicha, który twierdzi, iż dla strategicznego bezpieczeństwa USA dużo ważniejsze jest zabezpieczenie pomyślnej przyszłości południowego sąsiada. Zamiast angażować się w (od)budowę państwowości Afganistanu i Iraku Ameryka powinna przeznaczyć środki na pomoc Meksykowi. Kaplan wydaje się zgadzać z tą diagnozą, uważa, że bez względu na to, jaka będzie przyszła strategia USA, na pewno będzie musiała uwzględniać Meksyk. Co więcej, za Arnoldem Toynbee zwraca uwagę, iż w miejscach, gdzie graniczą ze sobą mniej i bardziej rozwinięte społeczności, z biegiem czasu te mniej rozwinięte wykorzystują tę sytuację na swoją korzyść (Kaplan 2012:334). Nie podejmując polemiki z tą tezą, autor przywołuje za to opinie znanych amerykańskich analityków polityki zagranicznej (Stephena Walta, Johna Mersheimera, Paula Pillara, Marka Helprona, Teda Galena Carpentera i Samuela Huntingtona), by stwierdzić, że przed USA stoją trzy strategiczne wyzwania: pierwsze to chaos w eurazjatyckim heartlandzie i na Bliskim Wschodzie, drugie to wzrastająca asertywność Chin, trzecie – kryzys instytucji państwa w Meksyku. By zabezpieczyć trwałość amerykańskiej potęgi w przyszłości, USA muszą z dużą ostrożnością myśleć o możliwym zaangażowaniu się na Bliskim Wschodzie¹³. Autor *Zemsty geografii*, przywołując jeszcze przykłady Wenecji, starożytnego Rzymu i Bizancjum, zdaje się nie odrzucać powyższych argumentów, dodaje

---

¹³ Co ciekawe, pogląd taki w pełni pokrywa się z opiniami znanego, sprzyjającego demokratom komentatora Fareeda Zakarii (2009:258–262).

do nich jednak troskę o konsekwencje gwałtownej redukcji amerykańskich sił zbrojnych w Afganistanie.

Książka Kaplana jest niezwykle wartościową publikacją. Dzięki kunsztowi pisarskiemu autorowi udało się osiągnąć idealną równowagę pomiędzy publikacją naukową a porywającym esejem. Pozycja ta na pewno będzie stanowić obowiązkową lekturę dla wszystkich zainteresowanych sytuacją międzynarodową oraz wpływem, jaki wywiera na nią geopolityka.

Bibliografia

- Carlo, Jean (2007), *Geopolityka*, Wrocław: Ossolineum.
- Dybczyński, Andrzej (2013) (red.), *Geopolityka*, Warszawa: Wydawnictwo Poltex.
- Ferguson, Niall (2013), *Cywilizacja. Zachód i reszta świata*, Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- The Geopolitics of Russia: Permanent Struggle*, 2008 [on line], <http://www.stratfor.com/sample/analysis/geopolitics-russia-permanent-struggle> [12 sierpnia 2013].
- The Geopolitics of the United States, Part 1: The Inevitable Empire*, 28 V 2012 [on line], <http://www.stratfor.com/analysis/geopolitics-united-states-part-1-inevitable-empire> [12 sierpnia 2013].
- The Geopolitics of the United States, Part 2: American Identity and the Threats of Tomorrow*, 25 VIII 2011 [on line], <http://www.stratfor.com/sample/analysis/geopolitics-united-states-part-2-american-identity-and-threats-tomorrow> [12 sierpnia 2013].
- George Friedman and Robert D. Kaplan on Geopolitical Forecasting (*Agenda*), 31 VII 2012 [on line], https://www.youtube.com/watch?v=vzZ9Bt_j2NI [12 sierpnia 2013].
- George Friedman and Rodger Baker on the Post-China 16, 1 VIII 2013 [on line], <http://www.stratfor.com/video/george-friedman-and-rodger-baker-post-china-16?topics=285> [12 sierpnia 2013].
- Friedman, George (2009), *Następne 100 lat. Prognozowanie na XXI wiek. Mocarstwo nad Wisłą?*, Warszawa: Wydawnictwo AMF+.
- Halizak, Edward (2012) (red.), *Geoekonomia*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR.
- Harrison, Lawrence E., Huntington, Samuel P. (2003) (red.), *Kultura ma znaczenie*, Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
- Heinsohn, Gunnar (2009), *Synowizja i władza nad światem. Terror we wzlotach i upadkach narodów*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne.
- A hopeful continent*, „The Economist”, 2 III 2013 [on line], <http://www.economist.com/news/special-report/21572377-african-lives-have-already-greatly-improved-over-past-decade-says-oliver-august> [12 sierpnia 2013].
- Kaplan, Robert D. (2010), *Bałkańskie upiory. Podróż przez historię*, Warszawa: Wydawnictwo Czarne.
- Kaplan, Robert D. (2010a), *Na wschód do Tatarii. Podróże po Bałkanach, Bliskim Wschodzie i Kaukazie*, Warszawa: Wydawnictwo Czarne.

- Kaplan, Robert D. (2012), *Monsun. Ocean Indyjski i przyszłość amerykańskiej dominacji*, Wołowiec: Wydawnictwo Czarne.
- Kaplan, Robert D. (2009a), *Polityka wojowników. Dlaczego przywództwo potrzebuje pogańskich wartości*, Elbląg: Wydawnictwo Sprawy Polityczne.
- Kaplan, Robert D. (2012), *The Revenge of Geography. What the Map Tells Us About Coming Conflicts and the Battle Against Fate*, New York: Random House.
- Kaplan, Robert D. (2009), *Śródziemnomorska Zima. Uroki historii i krajobrazu Tunezji Sycylii Dalmacji oraz Peloponezu*, Elbląg: Wydawnictwo Sprawy Polityczne.
- Kuźniar, Roman (2012), *Geopolityka, czyli chybiona próba paradygmatu*, „Sprawy Międzynarodowe”, VII-IX, s. 98–110.
- Landes, Davis S. (2000), *Bogactwo i nędza narodów. Dlaczego jedni są tak bogaci, a inni tak ubodzy*, Warszawa: Warszawskie Wydawnictwo Literackie MUZA SA.
- Moïsi, Dominique (2012), *Geopolityka emocji. Jak kultury strachu, upokorzenia, nadziei przeobrażają świat*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Mondry, Janusz (2010), *Powrót geopolityki. Ameryka, Europa i Azja w XXI wieku*, Warszawa: Wydawnictwo Rambler.
- Obama: Egipt już nie jest sojusznikiem, ale nie jest też wrogiem*, 13 IX 2012 [on line], <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/obama-egipt-juz-nie-jest-sojusznikiem-ale-nie-jest-tez-wrogiem,276704.html> [12 sierpnia 2013].
- Osica, Olaf (2012), *Postgeopolityka*, „Przegląd Polityczny”, nr 115–116 [on line], <http://www.przegladpolityczny.pl/aktualnosci/93/postgeopolityka---tekst-olafa-osicyz-przegladu-politycznego-nr-115116.html> [12 sierpnia 2013].
- Oxford London Lecture 2012: “21st Century -- The Last Century of Youth”*, 13 V 2012 [on line], <https://www.youtube.com/watch?v=G3L9XOHqzak> [12 sierpnia 2013].
- Pietrasiak, Małgorzata, Stańczyk, Małgorzata (2011) (red.), *Problemy społeczno-gospodarcze Syberii* [on line], http://www.wsmip.uni.lodz.pl/jednostki/strona_zakladu_azji/Ksiazka-o-Syberii-INTERNET.pdf [12 sierpnia 2013].
- Portal WikiLeaks publikuje e-maile ośrodka Stratfor*, 27 II 2012 [on line], <http://wiadomosci.onet.pl/raporty/wikileaks-publicacja-tajnych-dokumentow/porta-wikileaks-publikuje-e-maile-osrodka-stratfo,1,5038203,wiadomosc.html> [12 sierpnia 2013].
- Potulski, Jakub (2010), *Wprowadzenie do geopolityki*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- The Revenge of Geography – Robert D. Kaplan presentation to ASPI*, 8 XI 2012 [on line], <https://www.youtube.com/watch?v=eXcUnhtRpdM> [12 sierpnia 2013].
- Russia's Growing Muslim Population*, 8 VIII 2013 [on line], http://www.stratfor.com/image/russias-growing-muslim-population?utm_source=facebook&utm_medium=official&utm_campaign=link [12 sierpnia 2013].
- Sajduki, Błażej (2013), *Czy w nauce o stosunkach międzynarodowych możliwe jest efektywne prognozowanie?* 26 V 2012 [on line], <http://omp.org.pl/artukul.php?artykul=274> [12 sierpnia 2013].
- Strona autorska Roberta D. Kaplana* [on line], <http://www.robertdkaplan.com/> [12 sierpnia 2013].
- Strona internetowa Instytutu Geopolityki* [on line], geopolityka.czyst.pl [12 sierpnia 2013].
- Strona internetowa portalu Geopolityka.net* [on line], <http://geopolityka.czyst.pl/instytut/> [12 sierpnia 2013].

- Traub, James (2013), *The African Century*, „Foreign Policy”, 29 III 2013 [on line], http://www.foreignpolicy.com/articles/2013/03/29/the_african_century_growth_democracy_governance?page=full [12 sierpnia 2013].
- Tuathail, Gearóid Ó. (1996), *Critical Geopolitics. The Politics of Writing Global Space*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Zakaria, Fareed (2009), *Koniec hegemonii Ameryki*, Warszawa: Nadir Media Lazar.

Błażej Sajduk, Ph.D. – the doctoral degree in the political science, a graduate of the political science studies at the Jagiellonian University. Vice-rector of the Tischner European University in Cracow and a member of the academic staff at the Jagiellonian University in Cracow.